

| Yeni Ahit'te ve Kur'an'da Kutsal Rûh Kavramı

Hasan Hüseyin İSLAM

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Gaziantep, Turkey
hislam@live.nl <https://orcid.org/0000-0001-9913-7055>

Makale Gönderilme Tarihi: 2019-11-30 11:50:35 — Makale Kabul Tarihi: 2019-12-24 15:47:46

Öz

Semâvî dinlerin hepsinin ortak olarak kabul ettiği inançların başında Tanrı inancı gelmektedir. Üç semâvî dinden biri olan Hıristiyanlık'ın Tanrı inancını ise teslis (*Baba, Oğul ve kutsal rûh*) doktrini teşkil etmektedir. Hıristiyan kaynaklarda teslisin ilk iki unsuru (Baba ve Oğul) hakkında çok geniş açıklamalar yapıldığı halde teslisin üçüncü unsuru olan kutsal rûh hakkında çok fazla bir ma'lumat bulunmamaktadır. Semâvî dinlerin sonuncusu olan İslam dininin kitabı Kur'an'da da *Rûhulkudûs* kelimesi geçmektedir. Kur'an'da geçen bu kavram hakkında birçok rivayet gelmektedir. Bu rivayetler doğrultusunda İslam âlimleri tarafından farklı yorumlar yapılmaktadır. Buna göre ruh nedir O bir varlık mıdır O'nun özellikleri ve görevleri nelerdir gibi sorular cevap beklemektedir. Yeni Ahit'te ve Kur'an'da ortak olarak kullanılan bu kavramın kapsadığı anlamın ne olduğu, aralarında benzerliklerin veya zıtlıkların bulunup bulunmadığı, aralarındaki farklılıkların neler olduğunun açıklığa kavuşması gerekmektedir. Biz bu çalışmamızda Yeni Ahit'te ve Kur'an'da geçen kutsal rûh kavramının ne anlama geldiğini ve Kutsal rûhun ve görevlerinin ne olduğunu mukayeseli bir çalışma ile ele alarak ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar kavramlar: *Tefsir, Kutsal Kitap, Yeni Ahit, Kur'an, Kutsal Rûh, Rûhulkudûs, Cibrâil.*

“The Holy Spirit” Concept in the New Testament and the Qur'an

Abstract

The basis of the beliefs that are shared by monotheistic religions is the belief in God. In Christianity, one of the three monotheistic religions, the belief in God incorporates the doctrine of the Trinity (the Father, the Son, and the Holy Spirit). Although in Christian sources the first two elements (the Father and the Son) have received a thorough treatment, not as much explanation can be found concerning the third (the Holy

Spirit). In the Qur'an, the holy book of Islam, the most recent of the three monotheistic religions, the Holy Spirit is mentioned as well. There are many stories about this concept in the Qur'an. Concerning these stories, different interpretations are made by Islamic scholars. Questions such as "What is the soul" "Is it a being" "What are its characteristics and duties" are waiting to be answered. It is necessary to clarify the meaning of this concept, which is commonly used in both the New Testament and the Qur'an, and what the similarities and differences between the two may be. In this study, we have tried to put forth and compare the meaning of and the role played by the concept of the Holy Spirit in the New Testament and the Qur'an.

Keywords: *Commentary, Scripture, New Testament, Qur'an, The Holy Spirit, The Holy Ghost, and Gabriel.*

Giriş

Tanrı inancı, semâvî dinlerin dinî yaşantılarını belirleyen en temel inanç ve en önemli bir kavramdır. Bununla birlikte semâvî olmayan bir kısım dinlerde de Tanrı inancı bulunmaktadır. Semâvî dinlerin ortak noktası Tanrı'nın birliği üzerinedir. Ancak semâvî dinlerden olan Hıristiyanlık'taki Tanrı inancı, Hıristiyanların kendi temsilcileri içinde büyük tartışmalara sebep olduğu gibi, Kur'an tarafından da tenkit edilmiştir.¹ Çünkü Hıristiyanlık'ın Tanrı inancını teslis ilkesi oluşturmaktadır. Teslis ilkesinin üç unsuru bulunmaktadır: Baba, Oğul ve Rûhulkudüs. Bu üç ilkeye aynı zamanda "uknum" (اقنوم) denilmektedir. Süryanice bir kelime olan *uknum* (اقنوم), "şahıs" ve "asıl" manalarına gelmektedir.² Bu "üç uknumda (üç zatta) münkeşif olan bir Allah'a iman etmek",³ Hıristiyanlık'ın Tanrı inancını açıklamaktadır. Bu üç uknum birbirinden ayrıldığında üç ayrı ilâh anlamına⁴ gelmediği, bunun akılla anlaşılamayacağı için onların oldukları gibi kabul edilmeleri gerektiği⁵ inancı hâkimdir. Buna

1 el-Maide 5/72-73.

2 Lûvîs Ma'lûf, *El-Müncid fi'l-lugati ve'l-A'lâm*, (Beyrut: Matbaatu'l-Katolik, 2010), K-N-M mad-desi, 658.

3 İsmail Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, (İstanbul: Türkiye Matbaası, 1935), 14.

4 Hanna Dolapönü, *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*, (Mardin: Hikmet Basımevi, 1952), 2.

5 Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, 22; Lütfi Ekinci - John Gilchrist, *Evet, Kitab-ı Mukaddes Tanrı Sözüdür!* (İstanbul: Müjde Yayıncılık, 1993), 32; Süryani metropolitanı olan Dolapönü, üçte birliğin akılla kavranılamayacağını, bunun mümkün olmadığına dair şöyle bir örnek getirir: Din âlimlerinden birisi bu derin gizi düşünmek için bir deniz kıyısına gider, orada küçük bir çukur yapar ve denizin suyunu o küçük çukura boşaltmaya başlar. O sıradainsan şeklinde bir meleğin kendisine bu suyu boşaltmaktaki amacını sorar genç denizin suyunu bu çukura sığdırmak istediğini söyler, melek kendisine güler ve bunun imkansız olduğunu ima eder. Alim neden gülüyorsun denizin suyunu bu küçük çukura sığdırmak, Tanrı'nın büyük sırrını insanın küçük aklına sığdırmaktan daha kolay olduğunu, çünkü mahdut olana hadsiz olanın sığamayacağını belirtir. Bkz. Dolapönü, *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*, 1952, 3.

göre “Tek Tanrı üç ayrı bilinç merkezinde (konumda) var olmaktadır. Bir tek cevherde üç benlik mevcuttur.”⁶ Buna delil olarak ise Matta’da geçen İsa’nın

“Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve kutsal rûhun adıyla vaftiz edin; size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim.”⁷

diye bildirdiği ayetidir. Bu ayette “üç kişiden bir kişiymiş gibi bahsedilmekte, tekil olarak “adılla” denilmektedir. Bu ayet, hem içeriğiyle hem vurgusuyla üçlü birlikçi bir özelliktedir.”⁸ Watt, teslis akidesini tarif ederken teslisin, muğlak ve ince bir konu olduğunu ve çoğu sıradan Hıristiyan’ın, bunu açıklayabilme gücünden yoksun olarak, sadece kabul ettiğini, bunun İngilizce’deki yaygın ifadesinin ‘*onu substance and three persons*’ (bir öz, üç kişi) şeklinde olup bunun Latin’ce ‘*substantia ve persona*’ terimlerine dayandığını⁹ belirtmektedir. Teslisin odak noktasını İsa’nın tanrılığı oluşturmaktadır. Çünkü Hıristiyanlık’ta

“Oğul, Allah’ın ezeli kelamı, cümle zamanlardan evvel Allah’ın biricik oğludur. O, mahlûk değildir doğmuştur ama yaratılmamıştır. Görünmez Allah’ın sureti ve izharıdır. Ezelden beri görünmeyen Allah, onunla görünür. Allah, Mesih’te cesetleşmiştir.”¹⁰

Aydın, Hıristiyanların, doğası üç temel vasıf veya üç temel nitelikten oluşan bir Tanrı’ya inandıklarını, İncillerin “üçlü birlik” kelimesini kullanmamakla birlikte, aslında “peder” olarak adlandırılan tanrıdan, bedenleşen ve İsa’da yaşayan tanrı kelamından, “rûh” denilen tanrının güçlü ve içkin mevcudiyetinden söz ettiklerini¹¹ belirtmektedir.

Hıristiyanlık’ın muğlak olan teslis inancı, Hıristiyan din adamları tarafından birde üçlük, üçte birlik ifadeleri gibi bir kısım felsefi ve akli delillerle açıklanmaya çalışılmış ise de bu, daha farklı bir anlam karışıklığı meydana getirmiş,¹² bunun neticesinde -aşağıda da zikredeceğimiz üzere- ana konusu *teslisin unsurları* olan

6 İkinci - Gilchrist, *Evet, Kitab-ı Mukaddes Tanrı Sözüdür!*, 32.

7 Matta 28/18-20.

8 İkinci - Gilchrist, *Evet, Kitab-ı Mukaddes Tanrı Sözüdür!*, 87.

9 Montgomery W. Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, trc. Turan Koç, (İstanbul: İz Yayıncılık, t.y.), 83.

10 Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, 14.

11 Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları/162, 2005), 48-49.

12 Örneğin Ordodoks Süryani olan Gabriel teslisi açıklarken Tanrı oluşun köklerinin bir özde ama bu özün tür açısından ‘bir’ olmadığı, Tanrısal köklerde birden fazlalığın öze dokunmayıp onun bölünmesini gerektirmediği, Çünkü Tanrı’nın özünün maddi değil ruhsal olduğu, ruhun ise bölünmeyi kesinlikle kabul etmeyen tek bir varlıkta tek bir öze sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Nikola Yakub GABRIEL, *Din Alimleri Tartışıyor*, (İzmir: Sevgi Yayınları, 2000), 85.

birçok konsil yapılmıştır. Bu konsillerin her birinde İsa, farklı bir konuma getirilmiştir.

Yeni Ahit'te teslisin iki uknumu olan Baba ve Oğul hakkında geniş olarak bilgi verildiği halde teslis inancının üçüncü uknumunu oluşturan Rûhulkudüs, Baba ilâh ile Oğul ilâhın gerisinde tâli olarak ikinci derecede bırakılmıştır. İncillerde anlatılan Rûhulkudüs kavramı üzerinde çok fazla durulmamış, bu kavram bir nevi karanlıkta kalmıştır. Kutsal rûhun kelime ve terim anlamı ne demektir? Kutsal rûh, bir ilâh mı yoksa bir melek midir? Kutsal rûh, Cebrâil midir? Kutsal rûhun özellikleri nelerdir? Kutsal rûhun görevleri nelerdir? Yeni Ahit'te kutsal rûh hakkında verilen bilgiler nelerdir? Kur'ân'da kutsal rûh ile ilgili verilen bilgiler nelerdir? Yeni Ahit'te geçen kutsal rûh kavramı ile Kur'ân'da zikredilen Rûhulkudüs kavramı arasındaki benzerlikler veya zıtlıklar nelerdir? Bu ve bu gibi sorular cevap beklemektedir. Biz bu çalışmamızda bu sorulara cevap bulmaya çalıştık.

1. Kutsal Rûhun Sözlük ve Terim Anlamı

Gerek dilciler gerekse müfessirler *rûh* (روح) kelimesi hakkında ihtilaf ettiklerinden dolayı,¹³ bu “rûh” (روح)’un kim olduğu hususunda da değişik izahlar yapmışlardır. Örneğin İbn Zekeriyya (ö. 395/1004), “rûh” (روح) kelimesinin aslının *rih* (ريح) olup, geniş olmak, rahat olmak ve düzenli olmak anlamlarına geldiğini aynı kökten gelen *ravh* (رَوْح) kelimesinin ise rahatlık ve istirahat anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁴ İbnu'l-Esir, Kur'ân'da “rûh” (روح) kelimesinin “cesedin kendisiyle kaim olduğu” ve “hayatın onunla var olduğu şey” olarak tarif¹⁵ ederken, İsfehâni, “rûh” (روح)’u “hayat”, “hareket”, “faydayı elde etmekte ve zararı uzaklaştırmakta hâsıl olan şey” ve “nefis verilen” bir isim olarak tarif etmektedir.¹⁶ Ragıp ise “rûh” (روح), hayatın onunla hâsıl olduğu canlılığın bir cüzüdür.”¹⁷ demektedir. Bu tarife göre rûh, her hareketin mebdî ve eseridir. Zeccâc, Rûhulkudüs'ün “temiz olan rûh” anlamına gelip “Cebrâil” olduğunu ifade etmektedir.¹⁸ Râzi, “rûh” (روح)’un, “Allah'ın celâline

13 Fahreddin Râzi, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzi el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtîhi'l-gayb*, 1. Baskı, (Lübnan/Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 3: 190.

14 Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekeriyya, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Harun, 2. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 2: 454.

15 Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (Kahire, Dâru'l-Meârif, h.1119), 1768.

16 Ebu'l-Kasım Hüseyin İbn Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râğıb İsfehâni, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, (Kahire: Dâru'l-Meymeniyye, h. 1324), 205.

17 Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. Baskı, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1: 407.

18 Ebî İshâk İbrâhîm İbn's-Serî Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve meânihi*, Şerh ve thk. Abdu'l-Celil Abduh Şelebi, 1. Baskı, (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1408/1988), 1: 168.

yakın olan en büyük nûr olduğunu, diğer meleklerin rûhunun, bu nurdan dallanıp-budaklandığını” söylemektedir.¹⁹ Zeccâc, Nebe' Suresi'nde geçen “Rûh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün”²⁰ ayetindeki “rûh” (روح) kelimesinin “insan gibi bir varlığa işaret ettiğini” belirtirken, İbn Abbâs onun “Yedinci kat gökte bir melek olduğunu, yüzünün insan suretine benzediğini cesedinin ise melek suretinde” olduğunu bildirmektedir.²¹ Mukâtil İbn Hayyan ise “onun meleklerin en şerefliisi Allah'a en yakın vahiy sahibi bir melek” olduğunu söylemektedir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre O, “yaratılış bakımından meleklerin en büyüklerinden bir melektir.”²² İbn Kesîr, bir rivayette

“Rûh (روح)”, öyle büyük bir melektir ki eğer o, gökleri ve yerleri yutmak istese, tek lokmada yutardı. Ayrıca rûh, bir melaike topluluğu olup, diğer meleklerin bunları, ancak Kadir gecesinde görebildikleri meleklerin kıymetlileridir. Bunun yanı sıra rûhun Allah'ın bir mahluku olduğu, bunların yedikleri, giydikleri, fakat ne melek ne insan olup belki de cennetliklerin hizmetçileri olduğunu”²³

nakletmektedir. Hasan el-Basrî ve el-Katâde ise, “rûh” (روح)un, insanlar manasında olduğunu söylemişlerdir.²⁴ İbn Zekeriyâ da “rûh” (روح)un “insan rûhu”nu ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir.²⁵ Râzî, “Rûhulkudüs” (رُوحُ الْقُدُس)ün, İsa (as)'nın ölülere onunla dirilttiği isim olduğunu,²⁶ İsfahânî ise meleklerin en şerefliilerinin ve Cebrâil'in “rûh” olarak isimlendirildiğini²⁷ ifade etmektedir. Ezherî, “rûh” (روح)un “gözle idrak edilemeyen latif cisimler” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca “rûh” (روح) kelimesinin “insanlar için görevlendirilen hafaza melekleri” olduğu, “onların yüzlerinin insan yüzü gibi” olduğunun rivayet edildiğini belirtmektedir.²⁸ Aynı kökten gelen “rûhânî” (روحانى) kelimesi ile “cesedi olmayan varlıklar” kastedilmektedir. Bu anlamda cinlerin ve meleklerin²⁹ “rûhânî” (روحانى) varlıklar olduğu³⁰ ifade edil-

19 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 30: 123.

20 Nebe', 78/38.

21 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1768.

22 Ebu'l-Fida İsmail İbnü Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, thk. Sami İbn Muhammed, 2. Baskı (Riyad: Dâru Tayyibe, 1420/1999), 8: 309; Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 31: 25.

23 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 32: 34.

24 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 31: 25.

25 İbn Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 2: 456.

26 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 6: 191.

27 İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, 205.

28 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1769.

29 Ebu Davut'un rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (sav), 'Bana meleklerin ruhânî olduğu ve nurdan yaratıldığı bildirildi.' demektedir. Bkz. Ebû Davut,

30 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1769.

mektedir. Ancak rûhlar mahiyetleri itibarıyla farklıdır. Bazıları, temiz ve nurânî, bazıları da pis ve zulmânîdirler. Bazıları, aydınlık; bazıları bozuk ve bulanık; bazıları seçkin; bazıları da değersiz ve ehemmiyetsizdirler. İşte bundan ötürü Hz. Peygamber (sav): “Rûhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.”³¹ buyurmuştur. Hak Teâlâ temiz, nurânî, aydınlık, yüce ve seçkin bir rûhu Hz. İsa’ya vermiştir.³² Buna göre “temizlik” ve “temiz olmak” anlamındaki “ka-de-se” (كَدَس) kökünden türeyen “kudüs” (قُدُس) kelimesinin izafet halinde “Rûhulkudüs” (رُوحُ الْقُدُسِ)³³ şekline girdiği ve bunun da Cebrâil (as) olup “temizden yaratılan temiz rûh” anlamına geldiği belirtilmektedir.³⁴ Hakkı da bu anlamda “Rûhulkudüs” (رُوحُ الْقُدُسِ)’ün Allah’ın insanlara ihsan buyurduğu hidayetli rûh olduğunu söylemektedir.³⁵ İbnü Zeyd ise onun Kur’an olduğunu söylemektedir.³⁶

Yukarıda verilen bilgilere göre özetle “rûh” (روح), can, nefes, öz, vahiy, Cebrâil gibi anlamlara gelmektedir. Rûh, insana hayat veren, onu düşünen, anlayan biri haline getiren manevi ve ölümsüz öz, varlıkları harekete geçiren; hareketin kaynağı, hayatın başlangıcı; hayatın kaynağı, lezzet, sevgi, nefret gibi duygulardan düşünme, algı, hayal etme gibi irâde kuvveti; idrakın merkezidir.

1.1. Kutsal Rûhun Özellikleri

Hıristiyan Kutsal metinlerinde Grekçe “pineuma hagion” veya “pneuma to hagion” şeklinde ifade edilen Kutsal rûh, etkin bir tanrısal güç olarak ön plana çıkmıştır.³⁷ Hıristiyanlık inancında “kutsal rûh insanların içinde tanrısal amacı gerçekleştirmek için, Baba ile oğul tarafından verilen”³⁸

“Baba ile Oğul’un ayrılmaz bir parçasıdır: O, hem Tanrı’nın hem de Mesih’in rûhudur. Dünyanın ötesinde değildir. Kutsal rûh, Tanrı’nın yeryüzündeki ve ina-

31 Buhârî, “Enbiyâ”, 1; Müslim, “Birr”, 159.

32 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtili’l-gayb*, 12: 133.

33 Ruhulkudüs, Cebrail (as)’dir. Rûh, Cebrail; Kudüs ise Allah Teâlâ’dır. (Yani Allah’ın Cebrail’i demektir.) Yüce Allah, sanki Cebrail (as)’in şanını yüceltmek için onu kendisine muzaf kılmıştır. Bkz. Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtili’l-gayb*, 12: 133.

34 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtili’l-gayb*, 6: 191; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 3550.

35 Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, 41-42.

36 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtili’l-gayb*, 31: 25.

37 Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur’ân’ın Tartışılabilir Konuları*, 1. Baskı, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 102.

38 M. William Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*, trc. Suna Sözer, (İstanbul: Anadolu Ofset, 2007), 72.

nanların yüreğindeki varlığıdır. Kutsal rûh, Tanrı'nın yabancılığının aşılmasını sağlayan ve tanrısal olanı yaşamın içine yerleştiren bir inançtır.”³⁹

Kutsal rûh, Hıristiyanlık yaşamında ve kültüründe Baba Tanrı ile Oğul Tanrı kadar vurgulanmamıştır. Yeni Ahit'te sistematik bir kutsal rûh doktrini bulunmaz. Ancak Yeni Ahit'te İsa'nın, Vaftizci Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edilirken kutsal rûhun, onun üzerine bir 'güvercin gibi' indiği,⁴⁰ ana rahmine düştüğünde Meryem'i kapladığı⁴¹ ve (Pentekostes gününde) İsa göğe yükseldikten sonra havarilerin üzerine yağdığı,⁴² Baba'dan çıkan hakikat rûhu⁴³ ve tesellici olduğu,⁴⁴ “İsa Mesih'in göğe yükselişinden sonra Tanrı ile insan arasındaki irtibatı devam ettiren, peygamber ve elçilere konuşan, insanları doğru yolda eğiten Allah'ın Rûh'u”⁴⁵ olduğu anlatılmaktadır. İskenderiyeli bir Yahudi olan Philo ise;

“Tanrı'nın kendisini peygamberlere “Divine Spirit” dediği kutsal rûhla gösterdiğine inanmıştır. Tekvin'in 15/12'nin yorumunda Philo, Tanrı'nın İbrahim'e “derin uykusunda” kutsal rûhla görüldüğünü ve ona ikramda bulunduğunu söylemiştir. Philo'ya göre kutsal rûh, insanın üzerine gelir, onu doldurur, onu ziyaret eder ve gerektiğinde onunla konuşur. Kutsal rûh, ilâhi âlem ile insan arasında aracılık rolü üstlenen ayrı bir manevi varlık”⁴⁶

olarak tarif etmektedir. Philo'un bu konudaki görüşlerinden oldukça etkilenen Hıristiyanlık'taki kutsal rûh inancı, daha üstün bir yaşama hazırlık olan bu dünyayı, bu yaşamı, bu bedeni reddetmek (çilecilik), veya gelecekteki yaşamla karşılaştırıldığında bu dünyanın zevklerinin ve acılarının geçici ve önemsiz olduğunu bilerek ‘hafif yaşamak’ anlamlarındaki esin kaynağıdır.⁴⁷

Hıristiyan kaynaklarındaki genel açıklamaya göre “kutsal rûh baş melek Cebrâil değil, Allah'ın kendi rûhudur (rûhullah). O da ezeli ve ebedîdir.”⁴⁸ Baba ve Oğul ile müsavi olan

“Rûhulkudüs, Rab ve Allah olan Baba'dan çıkmıştır. Oğul'un isminde gönderilmiş, Oğul'da ve Oğul'a iman edene Baba'dan ve bizzat Oğul'dan verilmiştir. Rûhulkudüs sadece Allah'ın kuvveti, nefhi değil kendisi de zattır. Ve bu zat Mesih'i

39 Linda Woodhead, *Hıristiyanlık*, trc. Sevda Çalışkan, 1. Baskı, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), 58.

40 Matta 3/16.

41 Luka 1/35.

42 Elçilerin İşleri 2/1-4.

43 Yuhanna 15/26.

44 Yuhanna 14/16.

45 İsa Karataş, *Gerçekleri Saptıranlar*, 1. Baskı, (İstanbul, Zafer Matbaası, 1996), 105.

46 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 101-102.

47 Woodhead, *Hıristiyanlık*, 61.

48 İkinci - Gilchrist, *Evet, Kitab-ı Mukaddes Tanrı Sözüdür!*, 189.

canlara keşf ve beyan ederek, onu izzetler ve Mesih'in halaskarlığını Mesih'e iman edenlerde tatbik eden bu zattır."⁴⁹

Miller, kutsal rûhun, yaratılmış bir varlık olmayıp Tanrı'nın kendi Rûh'u ve Tanrı'yla bir olduğunu⁵⁰ belirtmektedir. Hz. İsa'nın ebedi olmadığı konusunda Arius'la aynı görüşte olan Milton ise kutsal rûhun Allah ve Hz. İsa'ya göre daha tâli bir seviyede olduğunu, kutsal rûhun Allah'a bağlı ve hizmetlisi olup Allah'la İsa arasında haber taşımakla görevli olduğunu, Allah tarafından gönderildiğini ve kendiliğinden konuşmadığını belirtmektedir.⁵¹ Kutsal rûh, "Tanrı'nın yarattıklarından biri olmayıp, Tanrı'yla özde birdir. Kendisi Tanrı'dır. Rûh insanın içinde yalnız Tanrı'nın yapabileceğini yapar."⁵² "Kutsal rûh, bir kişi veya akıllı bir varlık değildir. Kutsal rûh yaşamış olduğu zamanda İsa Mesih'e Allah'ın göndermiş olduğu bağış yahut olağan üstü güçtür. Allah, kutsal rûhu ondan (İsa) sonra da İncil'i başarıyla aktarmak için havarilere ve ilk Hıristiyanların çoğuna göndermiştir."⁵³

Teslisin ikinci unsuru olan İsa (as), cinsiyet olarak erkektir. Ancak teslisin üçüncü unsuru olan Hıristiyanlıkta kutsal rûhun cinsiyeti tartışmalıdır. Nitekim

"Özellikle ebiyonit çevrede yüksek bir değere sahip olan İbranilere Göre İncil'in dili Aramca'da "rûha" kelimesi dişildir. Origen'in ibranilere Göre İncil'den naklettiği ifadeden de Kutsal Rûh'un dişil olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre İbranilere Göre İncil'de⁵⁴ Mesih dünyaya gelmek istediği zaman Merhametli Baba göklerdeki yüce bir gücü çağırılmış ve Mesih'i ona emanet etmiştir. Bu güç dünyaya inmiş ve Meryem adı ile çağırılmıştır. Mesih onun rahminde 7 ay kaldıktan sonra dünyaya gelmiştir. Süryanice olan Elçi Thomas'ın İşleri'nde İsa'ya hitaben 'Biz sana ve senin görünmez Babana ve bütün mahlûkatın annesi kutsal rûha hamd ederiz.'⁵⁵

denilmektedir. Hıristiyanlık'taki birçok akide unsurunu yerleştiren, teslisin ve kutsal rûh inancının Hıristiyanlık akidesine ve teolojisine girmesini sağlayan kişi, Hıristiyanlık'ın mimarı olan Pavlus'tur. Pavlus mektuplarında, "vaad rûhu",⁵⁶ "ev-

49 Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, 15-16.

50 Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*, 65.

51 Muhammed Atâurrahîm, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, (İstanbul: İnsan Yayınları, Acar Matbaacılık, 1985), 152; Kutsal ruhun ikincil duruma düşürülmesi ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Woodhead, *Hıristiyanlık*, 59.

52 Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*, 71.

53 Atâurrahîm, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, 160.

54 İbranilere Göre İncil, Kanonik Matta İncil'i'nin İbrani harfleriyle yazılmış nüshasıdır. İncil'in orijinali yoktur. Bkz. Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 106.

55 Bkz. Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 104-105.

56 Galatyalılara Mektup 3/14.

lat olma rûhu”,⁵⁷ “Mesih’in rûhu”,⁵⁸ “Rabbin rûhu”,⁵⁹ “Tanrı'nın rûhu”⁶⁰ gibi ifadelerle bu güçten sıklıkla söz etmiştir.⁶¹

Yeni Ahit'teki Pavlus'un kutsal rûh hakkındaki mektuplarının yanısıra Kur'an'da da Hıristiyanlıktaki teslis inancı hakkında bilgi verilerek onların bu inancı tenkit edilmekte,⁶² Hıristiyanların teslis inancındaki üçüncü unsur olan kutsal rûhun Meryem olarak kabul edildiği -işareten- belirtilmekte ve “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakıp beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?”⁶³ denilmektedir. Bu ayete göre teslisin üçüncü unsuru kutsal rûhun Meryem olduğu görülmektedir. Ancak günümüz Hıristiyanlık'ında bu inancın varlığı bulunmamaktadır. Bu durum nasıl açıklanabilir? Sir William Muir'e göre bunun nedeni muhtemelen doğu kiliselerinde Bakire Meryem'e ibadet edilmesi, Thomas Michel'e göre gerçek Hıristiyan öğretileri hakkında yeterince eğitilmemiş heretik⁶⁴ Hicaz Hıristiyanlarının inancı olduğu, Wollfson'a⁶⁵ göre ise Hz. Muhammed zamanında zaten sönmüş bir Hıristiyan mezhebinin teslis anlayışına sahip olması ile izah edilebileceği⁶⁶ ifade edilmektedir.

Bunun yanısıra Evharistiya ayininde kutsal rûha hitaben yapılan duanın İngilizce çevirisinde kutsal rûhun dışılığı ve anneliği ifadeleri, kutsal rûh ile Meryem arasında bir ilişki olduğunu da göstermektedir.⁶⁷ Elmalılı, İbn Hazm'ın *Fisalı'n*de “Berberaniyye” fırkasının bulunduğunu zikrettiği ve bunların İsa'ya ve annesine ilâh dediklerini bunların üçlemeyi Baba, Ana ve Oğul diye saydıklarını ama bu mezhebin bittiğini kalmadığını belirtmektedir.⁶⁸ Hicaz bölgesinde Ebyonitlerden

57 Romalılara Mektup 8/15.

58 Romalılara Mektup 8/11.

59 Korintlilere İkinci Mektup 3/17.

60 Romalılara Mektup 8/9.

61 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 103.

62 el-Mâide 5/72-73.

63 el-Mâide 5/116.

64 “Hıristiyan teslis teolojisinin karmaşık yapısına akıl erdiremeyen heretikler, soyut bir varlık olan Kutsal ruhu tasvirlerle somutlaştırmış, Meryem ile özdeşleştirmiş ve Meryem'i Kutsal ruhun yerine koymuşlardır. Bunlar Hicaz bölgesinde bolca bulunmaktaydı. Ayrıca Meryem'in uluhiyeti inancı İznik konsiline katılanlardan bazıları tarafından savunulmakta idi. Bunlar Baba'nın yanında iki Tanrı'nın daha bulunduğunu söylüyorlar ve bu iki Tanrı'nın Oğul ve Bakire Meryem olduğunu söylüyorlardı. Bunlara Meryemiler demektedir.” Bkz. Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 110.

65 Wolfson'a göre Origen'in İbranilere Göre İncillerden iktibasında İsa, Kutsal ruhtan “annem” diye söz etmektedir. Bu Kur'an'daki teslisin üçüncü unsuru olarak Kutsal Ruh'un yerine Meryem'in konulmasını açıklamaya yarayacak bir bilgidir. Bkz. Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 96.

66 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 94-95-96.

67 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 105.

68 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1851-1852.

Bakire Meryem'i Tanrı edinerek ona tapınan Kollidriyenler, ayrıca Meryemiler (Mariamites) denilen Gnostik Ophiteler de teslisi Baba Oğul ve Anne şeklinde formüle etmişlerdi. Buna göre Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde teslisin unsurlarından birini dışıl unsur oluşturmaktaydı.⁶⁹

Yukarıda zikrettiğimiz bilgilere göre tarihsel bağlamda Hz. Peygamber döneminde bazı Hıristiyan mezheplerinin, teslisin üçüncü unsuru olan kutsal rûhu, Meryem olarak kabul ettikleri ve o dönemde Meryem'i ilâhlaştırarak tapındıkları anlaşılmaktadır. Kur'ân'da "Allah "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin." (Maide, 5/116) zikredilen bu durum açıkça belirtilmektedir.

1.2. Kutsal Rûh Kavramının Kronolojisi

Hıristiyanlıkta kutsal rûhun Baba ve Oğul kadar tanrısal olduğunun kabul edilmesi yüzyıllar almıştır.⁷⁰ Petrici, Hıristiyanlık'taki kutsal rûhun uluhiyyeti akidesinin Theodosiyüs zamanında yapılan İstanbul Konsili'nde (381)⁷¹ alınan kararla kabul edildiğini belirtmektedir.⁷² IX. asra kadar hakkında pek bir şey söylenmeyen Rûhulkudüs'ün neşet ettiği yer hakkındaki ihtilaflar IX. asrın ortalarından itibaren alevlenmiş ve bu konuda şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Neticede 869'da İstanbul'da bir konsil toplanmış ve Rûhulkudüs'ün Baba ve Oğul'dan neşet etmiş olduğunu kabul etmiştir. Ancak patrik Photius, on yıl sonra İstanbul'da 879'da toplanan bir konsilde Rûhulkudüs'ün sadece Baba'dan doğduğunu kabul ettirmişti. Doğu ve batı kiliseleri,⁷³ Rûhulkudüs'ün çıktığı yer konusundaki ihtilaflarına rağmen; Rûhulkudüs'ün teslisin üçüncü unsuru olması konusunda ihtilaf etmezler. Böylece Baba, Oğul, Rûhulkudüs tek cevherde toplanmış üç ilâh⁷⁴ olarak Hıristiyan akidesine yerleşmiştir.

69 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'ân'ın Tartışmalı Konuları*, 109.

70 Woodhead, *Hıristiyanlık*, 59.

71 360 yılına kadar İstanbul patriği olan Makedoniyus, 1. İznik Konsili'ne yakın bir yorum ile Kutsal-Ruh'un her ne kadar Tanrı olmasa da mahlûk olduğunu da kabul etmeyen bir görüşü benimsemiştir. O'nun bu görüşleri 1. İstanbul Konsili'nde (381) tartışılmış ve Kutsal-Ruh'un Teslis'in bir unsuru olduğunun resmen akaid esaslarına girmesine neden olmuştur. Bkz. İsmail Taşpınar, *Hacı Abdullah Petrici'nin Hıristiyanlık Eleştirisi*, (İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, Seçil Ofset Matbaacılık, 2014), 139.

72 Taşpınar, *Hacı Abdullah Petrici'nin Hıristiyanlık Eleştirisi*, 135-139.

73 869 konsiline *Latin Batı Konsili*, 879 konsiline de *Yunan Şark Konsili* denmiştir. Bunun neticesinde doğu ve batı kiliseleri oluşmuştur. Bkz. Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 53.

74 Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 52-53.

2. Yeni Ahit'te Kutsal Rûh

Yeni Ahit'teki kutsal rûh kavramı incelendiğinde kutsal rûh kavramı ve inancının Yeni Ahit'ten önce var olmadığı gibi bir sonuç çıkabilir. Özellikle Elçilerin İşleri'nde kutsal rûhün bütün imanlıların üzerine indiği ve imanlıların hepsinin kutsal rûhla dolduğu,⁷⁵ Tanrı'nın kutsal rûhunu kadın erkek bütün insanların üzerine döküleceğini⁷⁶ belirttiği ve İsa'nın da kutsal rûhu Baba'dan alarak bu rûhu insanların üzerine döktüğü⁷⁷ anlatılmaktadır. Zikrettiğimiz bu ayetlerde kutsal rûhün sadece verilmesi değil, bolca dökülmesinin anlatılması, kutsal rûhün sadece Yeni Ahit döneminde var olduğu düşüncesine sebep olabilmektedir. Oysa kutsal rûh, kutsal kitabın Eski Ahit bölümündeki birçok ayette bildirilmektedir.

Eski Ahit'te kutsal rûhün yaratıcılığının anlatıldığı ayetlerde; Tanrı'nın göğü ve yeri yarattığında yeryüzü boş hiçbir şey yokken ve karanlıklarla kaplıyken *Tanrı'nın rûhunun* suların üzerinde dalgalandığı,⁷⁸ göklerin, *Rabb'in sözüyle*, gök cisimlerinin ise ağzından çıkan *solukla* yaratıldığı,⁷⁹ *O söyleyince*, her şeyin var olduğu; *O buyurunca*, her şeyin belirdiği⁸⁰ anlatılmaktadır. Zikredilen ayetlerde kutsal rûh; *Tanrı'nın Rûh'u*, *Rabb'in sözü*, *ağzından çıkan soluk*, *söylemesi* ve *buyruk* kelimeleri ile ifade edilmektedir.

Yeryüzündeki tabiat hayatının kutsal rûh tarafından devam ettiğinin anlatıldığı ayetlerde; Tanrı'nın yeryüzünü *kutsal rûha* emanet ettiği ve O'nu bütün dünyanın başına atadığı, eğer *rûhunu* ve *soluğunu* geri çekerse, bütün insanlığın bir anda yok olarak toprağa döneceği,⁸¹ mevsimleri göstereceğini diye ayın, batacağı zamanı bilen güneşin, karanlığın ve gecenin yaratılması,⁸² pınarların dağların arasından akararak kır hayvanlarını suvararak susuzluğunu gidermesi,⁸³ yeryüzünün meyveye doyması, hayvanlar için ot, insanların yararı için bitkilerin yetiştirilmesi⁸⁴ görevlerinin hep kutsal rûh tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Bu paragrafta verdiğimiz ayetlerde kutsal rûh; *kutsal rûh*, *rûh* ve *soluk* olarak ifade edilmektedir.

Kutsal rûhün rızık verdiğinin belirtildiği ayetlerde ise; bütün varlıkların rızıkını *kutsal rûh* Tanrı'dan istediği⁸⁵ ve beklediği, rızık verdiğinde onların topladığı

75 Elçilerin İşleri 2/3-4.

76 Elçilerin İşleri 2/16-18.

77 Elçilerin İşleri 2/33.

78 Yaratılış 1/1-2.

79 Mezmurlar 33/6-7.

80 Mezmurlar 33/9.

81 Eyüp 24/12-15.

82 Mezmurlar 104/19-20.

83 Mezmurlar 104/10-12.

84 Mezmurlar 104/13-14.

85 Mezmurlar 104/21.

ve iyiliğe doyduğu, yüzünü gizleyince ise dehşete kapıldıkları, soluklarını kesince ölüp toprak olacakları, *rûhunu* gönderince var olacakları ve yeryüzünde yeni yaşam verileceği⁸⁶ belirtilmektedir. Burada zikredilen ayetlerde ise kutsal *rûh*; *rûh* olarak ifade edilmektedir.

Kutsal *rûh*un insanlara yardımcı olduğu ve onların kurtuluşu için içlerinde var olduğunun belirtildiği ayetlerde; Tanrı'nın insanların içine *rûhunu* koyacağı ve onun vasıtasıyla kurallarının uygulanmasını sağlayacağı,⁸⁷ *kutsal rûhunu* aralarına yerleştirerek, Musa'yı çobanlarıyla birlikte denizden geçirdiği, ovaya götürülen sürü gibi *Rabb*'in *rûhunun* onları rahata kavuşturduğu ve halkına böyle yol gösterdiği⁸⁸ ve *kararlı bir rûh* olarak kişinin içinde yaşadığı, kurtuluş sevincini sağlama⁸⁹ görevlerinin olduğu belirtilmektedir. Burada zikredilen ayetlerde de kutsal *rûh*; *rûh*, *kutsal rûh*, *Rabb*'in *Rûh*'u ve *kararlı rûh* olarak zikredilmektedir.

Yeni Ahit'te ise kutsal *rûh* kavramı hakkında gösterilen en önemli delil, İsa'nın Matta'da havarilerine yönelik olarak "Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve kutsal *rûh*un adıyla vaftiz edin!"⁹⁰ ayetidir. Bu ayetin yanı sıra Yeni Ahid'in birçok ayetinde kutsal *rûh*un ne olduğu, görevleri ve işlevlerinden bahsedilmektedir. Sinoptik İncillerde kutsal *rûh*un anlatıldığı bu ayetlerde Tanrı'nın *rûhunun* bedensel bir görünüm alarak güvercin biçiminde İsa'nın üzerine indiği,⁹¹ Tanrı tarafından verilen görevi yerine getirmek -dünyayı kurtarmak için kutsal *rûhla* doldurulduğu⁹² ve *rûh*un yönlendirmesiyle çölde dolaştırılarak kırk gün İblis tarafından denendiği,⁹³ çarımha gerilip bedence öldükten sonra kutsal *rûh*un gücüyle diriltildiği⁹⁴ ve Baba Tanrı'nın sağındaki yetki yerini aldığı ve hükmedişine başladığında, aynı *rûhu* inananların üzerine döktüğü⁹⁵ belirtilmektedir. Zikredilen bu ifadelerden kutsal *rûh* ile İsa'nın hizmeti arasında önemli bir ilişki⁹⁶ bulunduğu, Pavlus'un kutsal *rûhu* her zaman İsa Mesih ile birlikte düşündüğü⁹⁷ an-

86 Mezmurlar 104/27-30.

87 Hezekiel 36/26-27.

88 İşaya 63/10-14.

89 Mezmurlar 51/9-12.

90 Matta 28/19.

91 Matta 3/16; Markos 1/9-10; Luka 3/21-22.

92 İsa Tanrı'nın Ruhunun kendisine ölçsüz olarak verildiğini belirtmektedir. Bkz. Yuhanna 3/34.

93 Luka 4/1.

94 Petrus'un Birinci Mektubu 3/18; Elçilerin İşleri 2/32.

95 Elçilerin İşleri 2/33.

96 Pavlus, Romalılara Mektubu'nda bu ilişkiyi şöyle belirtmektedir: "Çünkü sizi yeniden korkuya sürükleyecek kölelik ruhunu almadınız, oğulluk ruhunu aldınız. Bu ruhla, "Abba, Baba!" diye sesleniriz. Bkz. Romalılara Mektup, 8/15.

97 Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 103.

laşılmaktadır. Pavlus, kendisinin de Tanrı'yla ilgili bildirim görevini ifa ederken kutsal rûh ile desteklendiğini şöyle belirtmektedir: “Size zayıflık ve korku içinde geldim, tir tir titriyordum! Sözüm ve bildirimim, insan bilgeliğinin ikna edici sözlerine değil, rûhun kanıtlayıcı gücüne dayanıyordu.”⁹⁸

2.1. Yeni Ahit'e Göre Kutsal Rûhun Görevleri

Yeni Ahit'e göre kutsal rûh, Bakire Meryem'in rahminde vücut bulmasından başlayarak İsa'nın yaşamının her boyutunda rol oynadığı ve tanrısal eylemlerine yön verdiği⁹⁹ gibi “Hıristiyanların bedenlerine girer ve daha önce onları tutsak almış olan kötü rûhların yerine geçerek benliklerini Mesih'in düşünceleri ve hayatı ile doldurur”,¹⁰⁰ inananların içinde yaşar ve sonsuza kadar da onların içinde kalacaktır. Bu konuda İsa, şöyle demektedir:

“Ben daha aranızdayken size bunları söyledim. Ama Baba'nın benim adımla göndereceği Yardımcı, kutsal rûh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak. Size esenlik bırakıyorum, size kendi esenliğimi veriyorum. Ben size dünyanın verdiği gibi vermiyorum. Yüreğiniz sıkılmasın ve korkmasın.”¹⁰¹

Hıristiyan ilâhiyatçılarına göre kilise, kutsal rûh tarafından yönetilmektedir.¹⁰² Nitekim 325 yılında yapılan İznik konsilinde çıkan kararların Rûhulkudüs'ün emir ve fermanı ile alındığı¹⁰³ belirtilmektedir. Kutsal rûh, Tanrı'nın kutsal kitaplarının asıl yazarıdır. Gerek Eski Antlaşma zamanında Davut ve Yeşaya gibi peygamberlere, Yeni Antlaşma'da Matta, Luka, Pavlus ve diğer yazarlara yol gösteren ve Tanrı'nın Sözü'nü öğretmek¹⁰⁴ Yeni ve Eski Ahid müelliflerine ilham¹⁰⁵ etmiştir.

“Daha önce peygamberler vasıtasıyla söyleyen kutsal rûh, şimdi de her insana halas bulması için söylemektedir. Mü'minlerin mukaddesleşmesi için tamamıyla Allah'ın ilhamı olan kitap vasıtasıyla Mesih'teki cümle hakikate götürür.”¹⁰⁶

98 Korintlilere Birinci Mektup, 2/3-4.

99 Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 102-103.

100 Woodhead, *Hıristiyanlık*, 59.

101 Yuhanna 14/25-27.

102 Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 40.

103 Ziya Kazıcı, *Kur'an'ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971), 88.

104 Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*, 66.

105 Hıristiyan akaid kitabı olan İmmanuel'in birinci cildinin 7. sayfasında şöyle denmektedir: “Hıristiyanlarca bu kitaplar her ne kadar insan vasıtasıyla yazılmış iseler de gene de mukaddes muharrirler Ruhulkudüs'ün delaleti ile Allah tarafından ilham olarak yazılmış olarak kabul ediyor.” Bkz. Kazıcı, *Kur'an'ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 28.

106 Hakkı, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, 16.

Nitekim Petrus, İkinci Mektubu'nda "Çünkü hiçbir peygamberlik sözü insanın isteğinden kaynaklanmadı. İnsanlar kutsal rûhça yöneltilerek Tanrı'nın sözlerini ilettiler."¹⁰⁷ demektedir. Eski ve Yeni Ahit müelliflerine, yol gösteren kutsal rûhun aynı zamanda onları okuyanlara da yol gösterdiği Yuhanna'da şöyle bildirilmektedir: "Ama Baba'nın benim adımla göndereceği yardımcı, kutsal rûh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak."¹⁰⁸

Çünkü kutsal rûh, İsa'nın insanlığı kurtarmak için dünyaya gönderildiğinin hissedilmesini ve ona (İsa'ya) ulaşılabilmesini¹⁰⁹ sağlamaktadır. Bu sayede herhangi bir kadın ya da erkek, kutsal rûhun kendisini esinlediğini ve böylece Tanrı'nın gücünün kendisine geçtiğini söyleyebilir.¹¹⁰ Pavlus, bu durumu Korintlilere Birinci Mektup'ta şöyle açıklamaktadır: "Bunun için bilmenizi isterim ki: Tanrı'nın Rûhu aracılığıyla konuşan hiç kimse, 'İsa'ya lanet olsun!' demez. Kutsal rûhun aracılığı olmaksızın da kimse, 'İsa Rab'dir.' diyemez."¹¹¹

Kutsal rûhun bir diğer görevi, inanan Hıristiyanların tevbe etmeleri için günahlarını görmelerini sağlamak ve şeytana karşı durabilmesi için ona yardım etmektir. Böylece o kişide Tanrı'nın aradığı sevgi, kutsallık, doğruluk, sevinç, esenlik ve benzeri duyguların gelişmesini temin eder.¹¹² Günahlarına tevbe eden kişi artık öyle bir duruma gelir ki Tanrı'ya nasıl dua edeceğini bilemez. İşte kutsal rûhun görevi, bu durumda olan kişiye nasıl ve niçin dua edeceğini öğretmektir. Kutsal rûh, o kişiye aracılık ederek onu güçlendirir:

"Bunun gibi, rûh da güçsüzlüğümüzde bize yardım eder. Ne için dua etmemiz gerektiğini bilmeyiz, ama rûhun kendisi, sözle anlatılamaz iniltilemlerle bizim için aracılık eder. Yüreklere araştıran Tanrı, rûhun düşüncesinin ne olduğunu bilir. Çünkü rûh, Tanrı'nın isteği uyarınca kutsallar için aracılık eder."¹¹³

Kutsal rûhun bu aracılığı yaparken duaların kabulüne engel olan -zihinleri körelten ve yürekleri peçeyle örten inananların- peçelerini kaldırarak peçesiz yüzle Rabb'in yüceliğini görmesini sağlayacağı, yücelik üstüne yücelikle O'na benzer olmak üzere değiştirileceği, bunun da kutsal rûh olan Rab sayesinde ola-

107 Petrus'un İkinci Mektubu 1/21.

108 Yuhanna 14/26.

109 Bu durum Yuhanna'da şöyle ifade edilmektedir: "Baba'dan size göndereceğim yardımcı, yani Baba'dan çıkan Gerçeğin Ruh'u geldiği zaman, bana tanıklık edecek." Bkz. Yuhanna 15/26.

110 Woodhead, *Hıristiyanlık*, 58-59.

111 Korintlilere Birinci Mektup 12/3.

112 Galatyalılara Mektup'ta Pavlus bunu şöyle belirtmektedir: "Ruh'un ürünüyse sevgi, sevinç, esenlik, sabır, şefkat, iyilik, bağlılık, yumuşak huyluluk ve özdenetimdir. Bu tür nitelikleri yasaklayan yasa yoktur. Mesih İsa'ya ait olanlar, benliği, tutku ve arzularıyla birlikte çarmlıya germişlerdir." Bkz. Galatyalılara Mektup 5/22-24.

113 Romalılara Mektup 8/26-27.

çağı¹¹⁴ belirtilmektedir. Kutsal rûhun duadaki bu aracılığı, yapılan bu dualardaki sözlere yaşam verici özellikler ekleyerek düzenlemesi, lekeli ve buruşuk olan bu duaları saflaştırmasıdır.¹¹⁵ Kutsal rûhun bu işleyişi, imanlının yaşamı boyunca devam ederek O'nu gündün güne efendisi İsa Mesih'e daha çok benzeyecek bir duruma getirir.¹¹⁶ Yuhanna Birinci Mektubu'nda bu durum şöyle açıklanmaktadır: "Sevgili kardeşlerim, daha şimdiden Tanrı'nın çocuklarıyız, ama ne olacağımızı henüz bize gösterilmedi. Ancak, Mesih görüldüğü zaman O'na benzer olacağımızı biliyoruz. Çünkü O'nu olduğu gibi göreceğiz."¹¹⁷ Kutsal rûh, bu mertebeye gelen kişilerin içinde yaşamaya başlar. Çünkü Tanrı, kutsal rûhunu İsa Mesih'e inananların hepsine vermiştir. Nitekim İsa, "Sizler kötü yürekli olduğunuz halde çocuklarınıza güzel armağanlar vermeyi biliyorsanız, gökteki Baba'nın, kendisinden dileyenlere kutsal rûhu vereceği çok daha kesin değil mi?"¹¹⁸ demektedir.

Yeni Ahit'te kutsal rûhun görevinin en merkezi noktasının, Mesih'in kurtuluş hizmetini alarak inananların yaşantısına uyarlamak¹¹⁹ olduğu görülmektedir. Yuhanna'nın birçok ayetinde kutsal rûhun, İsa'nın bu hizmetini inananlara bildirmek üzere geldiği bildirilmektedir.¹²⁰ Yani kutsal rûh, "Mesih'in hizmetine paralel ya da farklı bir şey yapmaya değil; Mesih'in hizmetini en öne çıkarmak için gelmiştir."¹²¹ Kutsal rûhun bu hizmeti Yuhanna'da açık bir şekilde haber verilmektedir.¹²² Kutsal rûhun yaptığı bu hizmetin neticesinde inananların da kutsal rûhu alarak Mesih'in sahip olduğu oğulluğa sahip olması amaçlanmaktadır.¹²³ Buna göre kutsal rûhun yaptığı her şeyin nihaî ve tek amacı, İsa Mesih'i yüceltmek ve Âdem'in işlediği gü-

114 Korintlilere İkinci Mektup 3/14-18.

115 Rev. Donald Cobb, *Kutsal Ruh-II*, trc. Batur Alp Bal, 1. Baskı, (İstanbul: Anadolu Ofset, 2005), 110.

116 Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*, 68.

117 Yuhanna'nın Birinci Mektubu 3/2.

118 Luka 11/13.

119 Cobb, *Kutsal Ruh-II*, 32.

120 Yuhanna 5/19, 43; 8/28, 38; 10/37; 15/10; 14/9-11; 10/30-38; 15/16, 23; 16/15, 28, 32; 17/11, 20, 22.

121 Cobb, *Kutsal Ruh-II*, 33.

122 İsa, "Ne var ki O, yani Gerçeğin Ruhunu gelince, sizi tüm gerçeğe yöneltecek. Çünkü kendiliğinden konuşmayacak, yalnız duyduklarını söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek. O, beni yüceltecek. Çünkü benim olandan alıp size bildirecek. Baba'nın nesi varsa benimdir. 'Benim olandan alıp size bildirecek' dememin nedeni budur." Bkz. Yuhanna 16/13-15.

123 Pavlus, İsa'nın ruhunun kutsal ruh vasıtasıyla alındığında inananların da oğulluğa ulaşacaklarını şöyle bildirmektedir: "Ama zaman dolunca Tanrı, Yasa altında olanları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, Yasa altında doğan öz Oğlu'nu gönderdi. Öyle ki, bizler oğulluk hakkını alalım. Oğullar olduğunuz için Tanrı öz Oğlu'nun "Abba Baba!" diye seslenen Ruhunu yüreklerinize gönderdi. Bu nedenle artık köle değil, oğullarsınız. Oğullar olduğunuz için de Tanrı sizi aynı zamanda mirasçı yaptı." Bkz. Galatyalılara Mektup 4/4-7.

nahla düşmüş olan insanlığı İsa Mesih'teki Tanrı benzeyişine yükseltmek, yenilemek¹²⁴ ve İsa'nın yaptıklarını inananların yaşantısına uyarlamaktır.

İncillere göre kutsal rûhun bir diğer görevi ise çarmıhtaki ölümünden ve dirilip Tanrı'nın katına yükselmesinden sonra İsa'nın yaptıklarını kendisinden sonra devam ettirmek,¹²⁵ Mesih'e tanıklık etmek ve Mesih'e inananların da tanıklık etmesini sağlamaktır.¹²⁶ Kutsal rûh, gelecekte sahip olunacak kurtuluşun bir güvencesidir.¹²⁷ Çünkü Sonsuz Krallık'taki yaratılış, kutsal rûh tarafından gerçekleşecektir.¹²⁸ Bu diriliş ise tıpkı İsa Mesih'in mezardan kalkışı gibi olacaktır.¹²⁹ Zikrettiğimiz bu ayette kutsal rûhun ölen bedenleri çürümez bedenler olarak tekrar karakterize edeceği ve böylece göksel olana benzeyecekleri¹³⁰ belirtilmektedir.

124 Cobb, *Kutsal Ruh-II*, 38.

125 İsa, Tanrı'nın kendisinden sonra havarilerine bir yardımcı ve ruhu vereceğini şöyle ifade etmektedir: "Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz. Ben de Baba'dan dileyeceğim. O son-suza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhu'nu verecek. Dünya O'nu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür, ne de tanır. Siz O'nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır." Bkz. Yuhanna 14/15-17; Ancak Müslüman âlimler tercümesini verdiğimiz Yuhanna 14/16'ıncı ayette geçen ve yardımcı diye tercüme edilen ve Hıristiyan bilginlerince kutsal ruh olduğu kabul edilen "parakletos" kelimesinin Hz Muhammed (sav)'e işaret ettiğini söylemektedirler.

126 İsa, kutsal ruhun inananlara tanıklık edeceğini şöyle belirtmektedir: "Baba'dan size göndereceğim Yardımcı, yani Baba'dan çıkan Gerçeğin Ruhu geldiği zaman, bana tanıklık edecek. Siz de tanıklık edeceksiniz. Çünkü başlangıçtan beri benimle birliktesiniz. Bkz. Yuhanna 15/26-27.

127 Pavlus, Efeslilere Mektubu'nda kutsal ruhun, kurtuluşun güvencesi olduğunu şöyle bildirmektedir: "Gerçeğin bildirisini, kurtuluşunuzun Müjdesi'ni duyup O'na iman ettiğinizde, siz de vaat edilen kutsal ruhla O'nda mühürlendiniz. Ruh, Tanrı'nın yüceliğinin övülmesi için Tanrı'ya ait olanların kurtuluşuna dek mirasımızın güvencesidir." Bkz. Efeslilere Mektup 1/13-14; Ayrıca Pavlus'un Korintlilere İkinci Mektubu'nda da bu doğrultuda kutsal ruhun Tanrı tarafından bir güvence olarak verildiği ifadesini görmekteyiz: "Şimdiye göksel evimizi giyinmeyi özleyerek inliyoruz. Onu giyinirsek çıplak kalmayız. Dünyasal çadırda yaşayan bizler ağır bir yük altında inliyoruz. Asıl istediğimiz soyunmak değil, giyinmektir. Öyle ki, ölümlü olan, yaşam tarafından yutulsun. Bizleri tam bu amaç için hazırlamış ve güvence olarak bize Ruh'u vermiş olan Tanrı'dır." Bkz. Korintlilere İkinci Mektup 5/2-5.

128 Pavlus, Mesih'in gelişinde meydana gelecek yeniden dirilişin kutsal ruh tarafından gerçekleşeceğini şöyle ifade etmektedir: Eğer Mesih içinizdeyse, bedeniniz günah yüzünden ölü olmakla birlikte, aklanmış olduğunuz için ruhunuz diridir. Mesih İsa'yı ölümden dirilten Tanrı'nın Ruhu içinizde yaşıyorsa, Mesih'i ölümden dirilten Tanrı, içinizde yaşayan Ruhuyla ölümlü bedenlerinize de yaşam verecektir. Bkz. Romalılara Mektup 8/10-11.

129 Pavlus, bu durumu Korintlilere Birinci Mektupta şöyle belirtmektedir: Ölülerin dirilişi de böyledir. Beden çürümeye mahkûm olarak gömülür, çürümez olarak diriltir. Düşkün olarak gömülür, görkemli olarak diriltir. Zayıf olarak gömülür, güçlü olarak diriltir. Doğal beden olarak gömülür, ruhsal beden olarak diriltir. Doğal beden olduğu gibi, ruhsal beden de vardır. Nitekim şöyle yazılmıştır: "İlk insan Âdem yaşayan can oldu." Son Âdem ise yaşam veren ruh oldu. Bkz. Korintlilere Birinci Mektup 15/42-45.

130 Korintlilere birinci Mektup 15/49.

3. Kur'an'da Kutsal Rûh Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de "rûh" (روح) kelimesi, yimibir yerde geçmekte; bunlardan dört yerde "Rûhulkudüs" (رُوحُ الْقُدُسِ),¹³¹ bir yerde "Rûhulemin" (رُوحُ الْأَمِينِ),¹³² onaltı yerde "rûh" (روح)¹³³ şeklinde geçmektedir. Otuz altı yerde ise "rûh" kelimesi ile aynı kökten gelen "rîh" (ريح) kelimesi yirmi yerde,¹³⁴ "ravh" (رَوْح) kelimesi üç yerde,¹³⁵ "riyah" (رِيَّاح) kelimesi on yerde,¹³⁶ "reyhan" (رَيْحَان) kelimesi, bir yerde¹³⁷ ve "turihune" (تُرَيْحُن) kelimesi ise iki yerde¹³⁸ olmak üzere toplam elli yedi yerde gelmektedir.¹³⁹

Yukarıda zikrettiğimiz, "rûh", "Rûhulkudüs", "Rûhulemin" kavramları aşağıda geniş bir şekilde tahlil edileceğinden öncelikle aynı kökten gelen kelimelerden "rîh", "ravh", "riyâh" ve "reyhan" kelimelerinin kısaca manaları verilecektir. Buna göre "rîh" kelimesi, "hava" veya "rüzgâr" anlamına gelmekte ve Kur'an'da iki yerde azap olarak gelen rüzgâr anlamında kullanılmakta,¹⁴⁰ bir yerde ise koku anlamına gelmektedir.¹⁴¹ "Rîh" kelimesi ayrıca "güç", "kuvvet" ve "kudret"¹⁴² manalarına da gelmektedir. "Ravh" kelimesi, "beklenti", "umut", "rahatlık", "bekleme"¹⁴³ demektir. "Riyah" kelimesi, iki ayette "rahmet taşıyan rüzgâr",¹⁴⁴ "reyhan" kelimesi ise "hoş kokusu olan şey",¹⁴⁵ "ni'met" ve "rızk"¹⁴⁶ anlamlarına gelmektedir.

131 el-Bakara 2/87; 2/253; el-Maide 5/110; en-Nahl 16/102.

132 eş-Şuarâ 26/193.

133 en-Nisâ 4/171; en-Nahl 16/2; el-İsrâ 17/85; 17/85; el-Mu'min 40/15; el-Mücadele 58/22; el-Meâric 70/4; en-Nebe 78/38; el-Kadîr 97/4; eş-Şurâ 42/52; Meryem 19/17; Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12; es-Secde 32/9; el-Hicr 15/29; es-Sâd 38/72.

134 Âl-i İmrân 3/117; Yûnus 10/22; 10/22; Yûsuf 12/94; İbrâhîm 14/18; el-İsrâ 17/69; Enbiyâ 21/81; el-Hac 22/31; es-Sebe 34/12; es-Sâd 38/36; eş-Şurâ 42/33; el-Ahkâf 46/24; ez-Zâriyât 51/41; el-Hakka 69/6; er-Rum 30/51; el-Ahzâb 33/9; el-Fussilet 41/16; el-Kamer 54/19; el-Enfâl 8/46; es-Sebe 34/12.

135 Yûsuf 12/87; 12/87; el-Vâkia 56/89.

136 el-Bakara 2/163; el-A'râf 7/57; el-Hicr 15/22; el-Kehf 18/45; el-Furkan 25/48; en-Neml 27/63; er-Rum 30/46; er-el-Rum 30/48; Fâtır, 35/9; el-Casiye 45/5.

137 Er-Rahman 55/12; el-Vâkia 56/89.

138 En-Nahl 16/6.

139 Muhammed Fu'ad Abdulkâfi, "Rûh", *el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, (Kahire-Beyrut: y.y., h. 1364/1945), 325-326.

140 Yûnus 10/22; el-Ahkaf 46/24.

141 Yûsuf 12/94.

142 Enfal Suresi'nde "Allah'a ve Rasûlüne itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız ve rihınız (rüzgârınız) gider." denilerek *rîh* kelimesi *rüzgâr* anlamında kullanılmaktadır. Bkz. el-Enfâl 8/46.

143 Yûsuf Suresi'nde "Allah'ın ravh'ından ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın ravh'ından ümitsizliğe düşmez." denilerek *ravh* kelimesi *rahmet* anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Yûsuf 12/87.

144 "O ki, riyah'ı rahmetinin önünde müjdecî olarak gönderir." Bkz. el-A'râf 7/57; Âl-i İmrân 3/164.

145 "Yapraklı taneler ve reyhan (hoş) kokulu bitkiler." denilmekte *reyhan* kelimesi *güzel koku* anlamında kullanılmaktadır. Bkz. er-Rahmân 55/12.

146 "Ravh, reyhan ve cennet nimetleri!" denilmekte *ravh* kelimesi *nimet* manasında kullanılmaktadır. Bkz. el-Vâkia 56/89.

Kur'ân'da yirmi bir kez zikredilen “rûh” (روح) kelimesi,¹⁴⁷ on yerde “rûh”, “Rûhulemin” ve Rûhulkudüs” şeklinde Cebrâil (as)'e atıf yapılmakta, üç yerde “Kur'ân'a”, “rahmet”e ve “vahye”, üç yerde ise “İsa (as)'ya” işaret edilmekte, bir yerde rûh sorgulanmakta, dört yerde ise Allah (cc)'ın rûhu kendi nefesine izafe ettiği¹⁴⁸ görülmektedir. Buna göre rûh kelimesinin geçtiği ayetleri dört grupta incelememiz gerekmektedir:

3.1. Kur'ân'da Rûh Kelimesinin Cebrâil Olduğunu İfade Eden Ayetler

1. وَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ } “Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da deliller verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik.” (el-Bakara 2/87). İbn Kesîr,¹⁴⁹ Zemahşeri¹⁵⁰ ve Râzî,¹⁵¹ bu ayette geçen “Rûhulkudüs”ün¹⁵² Cebrâil (as) olduğunu belirtmektedir. Beğavî¹⁵³ ve Se'âlibî, Rûhul-

147 Abdulkakî, “Rûh”, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 325-326.

148 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1768-1769; İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, 205.

149 İbn Kesir, burada zikredilen Ruhulkudüs'ün Cebrail olduğunu İbn Mesud'a, İbn Abbas'a, Muhammed İbn Kab El-Kurezi'ye, İsmail Ebi Halid'e, Süddî'ye, Rebî İbn Enes'e ve Katade'ye göre “Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasin diye açık bir Arapça ile Rûhulemin indirmiştir.” Şuara, 193-195'inci ayetlerinde geçen ifadelerden yola çıkarak ve Buhari'nin Hz. Aişe'den (ra) rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber'in “Allah'ım daha önce peygamberini (İsa) desteklediğin gibi Hassan İbn Sabit'i de destekle!” hadisini delil göstererek Bakara 87'de zikredilen ayette geçen Ruhulkudüs'ün Cebrail olduğunu belirtmektedir. İbn Ebi Hatemden rivayet edilen bir hadiste ise burada geçen Ruhulkudüs'ün İsa'nın ölülere onunla dirilttiği İsmi Âzam olduğunu söyler. Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 1: 321-322.

150 Zemahşeri, burada geçen ruh kelimesinin Cebrail olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbnu Ömer Zemahşeri, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvîli fi vucûhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Mecvûd-Ali Muhammed Muavvid, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998), 1: 293.

151 Râzî, Onun Allah katındaki mertebesinin yüceliğinden ve bedenini ruhla yaşadığı gibi dinin de —Cebrail'in peygamberlere getirdiği ve mükelleflerin de— vahiyle yaşadığından dolayı burada geçen Ruhulkudüs'ün Cebrail olduğunu belirtmektedir. Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, 3: 190.

152 İbn Cerir'e göre bu ayette geçen Ruhulkudüs'ün İncil olduğu, Allah'ı Teâlâ, Hz. Muhammed (as)'i Kur'an ile desteklediği gibi daha önce de İsa (as)'ı desteklediğini bildirmektedir. Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 1: 323.

153 Beğavî, zikredilen Ruhulkudüs'ün kendisine üfleyen (melek) olduğu, Kudüs'ün ise Allah olduğu, Allah (cc)'ın, Ruh'u kendisine izafe etmesinin sebebinin ise ruhun şerefini ve değerini belirtmek için olduğudur. Tıpkı “beytullah” ve “nagetullah” kavramlarında olduğu gibi. Ayrıca ruhun “kudüs” ile ifade edilmesi, onun ne bir erkeğin sulbünden (sırtından) ne de bir kadının hayızlı rahminden oluşmadığını, onun Allah'ın emri olduğundandır. Kudüs diye vasıflanması ise onun hiçbir günah işlememiş temiz ruh olduğu ve kalplerin onunla hayat bulmasına sebep olan vahyin indirilmesinde görevlendirildiği içindir. Bkz. Muhyi's-Sünne Ebî Muhammed El-Hüseyin İbn Mes'ûd Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, Tahric ve thk. Muhammed Abdullah Nemir - Osman Cuma Humeyriyye - Süleymân Müslim El-Harş, (Riyâd: Dâru Tayyib, h. 1409), 1: 119.

kudüs'ün¹⁵⁴ Katâde, Süddî, Dahhâk ve Rabi'ye göre Cebrâil olduğunu bunun da en sahih görüş olduğunu bildirmektedirler.¹⁵⁵ Ancak Hıristiyan yazarlardan olan Karataş, bu ayetteki kelimenin Rûhulkudüs olarak geçtiği halde bazı meallerde bunun "Cebrâil" şeklinde yanlış tercüme edildiğini Cebrâil'in bir melek olup Rûhulkudüs olamayacağını iddia etmektedir. O'na göre burada geçen Rûhulkudüs, üçlü birlikte-kikutsalrûhtur.¹⁵⁶

2. تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ { الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ } ”O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. İçlerinden bir kısmıyla konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudüs'le destekledik.” (el-Bakara 2/253). Râzî, bu ayette geçen Kudüs'ün Allah, rûhun da Cebrâil olduğunu,¹⁵⁷ rûhun Allah'a izafesinin ise teşrif için yapıldığını belirtir.¹⁵⁸ İbn Kesîr ve Se'âlibî, bu ayette zikredilen Rûhulkudüs'ün Allah (cc)'in İsa (as)'yı desteklediği Cebrâil¹⁵⁹ olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰

3. { إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ } “İşte o zaman Allah şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lutfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim.” (el-Maide 5/110). İbn Kesîr, Râzî, Zemahşerî ve Beğavî burada zikredilen Rûhulkudüs'ün, İsa (as)'nın mucizelerini gerçekleştirmesi için ona destek olan Cebrâil¹⁶¹ olduğunu bildirmektedir.¹⁶²

154 Se'âlibî, Ruhulkudüs'ün ölümlerin onunla diriltildiği isim olduğunu, İbn Zeyd'e göre ise İncil olduğunu belirtmektedir. Bkz. Abdurrahman İbn Muhammed İbn Mahlûf Ebi Zeyd Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdulfettâh Ebû Sünne, 1. Baskı (Beyrut: Dâru İh-yâit-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 1: 276-277; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 1: 119.

155 Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1: 276-277.

156 Karataş, *Gerçekleri Sapıranlar*, 104.

157 Râzî Ruhulkudüs'ün Cebrail (as) olduğunu şöyle tespit etmektedir: Cebrail (as), İsa (as)'ya görevinin başında ortasında ve sonunda sürekli yardım etmiştir. Başta onun ruhunun üflenişinde, ortasında kendisine ilimlerin öğretilişinde, onu düşmanlarından koruyuşunda ve sonunda ise Yahudilerin onu öldürmek istediklerinde yardım ederek göğe yükseltmiştir. Bundan dolayı 'Ruhulkudüs, Cebrail'dir.' demektedir. Bkz. Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtili'l-gayb*, 6: 191.

158 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtili'l-gayb*, 6: 191.

159 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 1: 671.

160 Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1: 276-277.

161 Allah (cc)'in Hz. İsa'yı küçüklüğünde ve büyüdüğünde Allah (cc)'a davetinde, beşikte konuşmasında, annesinin her türlü ayıptan beri olduğuna şahitlik etmesinde, Allah'a kullukla emrolunduğunu itiraf etmesinde Cebrail (as) ile desteklediğini, bu ayette geçen Ruhulkudüs'ün Cebrail olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 3: 223; Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtili'l-gayb*, 12: 133.

162 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 3: 223; Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtili'l-gayb*, 12: 133; Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidit-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-tevil*, 2: 211; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 2: 116.

4. { قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ } “İman edenlere sebat kazandırır, müslümanlara rehber ve müjde olsun diye Rabb’in tarafından bir gerçek olmak üzere Kur’an’ı Rûhulkudüs’ün indirdiğini söyle.” (en-Nahl 16/102). İbn Kesîr, Zemahşerî, Se’âlibî ve Beğavî, bu ayette zikredilen Rûhulkudüs’ün¹⁶³ Cebrâil olduğunu, Allah (cc)’ın İsa’nın doğruluğunu ve kendisine indirilene tasdik etmelerini sağlamak için onu Cebrâil ile desteklediğini belirtmektedir.¹⁶⁴

5. { فَأَنذَرْتُ مَنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا } “Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona rûhumuzu gönderdik; rûh ona tam bir insan şeklinde göründü.” (Meryem 19/17). Buradaki zikredilen rûh kelimesiyle Cebrâil’in anlatıldığı,¹⁶⁵ Allahu Teâlâ’nın Cebrâil (as)’i insan suretinde Meryem’e gönderdiği ifade edilmektedir.¹⁶⁶ Zemahşerî, burada bahsedilen rûhun Cebrâil (as) olduğunu, dinin onun getirdiği vahiy ile yaşadığından ona rûh denildiğini¹⁶⁷ belirtmektedir.

6. { لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ } “Allah’a ve âhîret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir rûh ile desteklemiştir.” (el-Mücadele 58/22). Bu ayette Cenabı Allah, peygamberlerinin yanısıra müminleri de katından bir rûh ile desteklediğini bildirmektedir. Zemahşerî, bu rûhu katından kalplerin hayat bulduğu bir lütuf veya iman olarak tarif etmiştir.¹⁶⁸ Beğavî, rûhun Allah (cc)’ın nusreti (yardımı) manasına geldiği gibi Kur’an ve hüccet, rahmet ve Cebrâil manalarına da geldiğini belirtir.¹⁶⁹ Se’âlibî, burada zikredilen rûhun Kur’an’dan yayılan Allah’ın bir hidayeti, nuru ve teyfikî ilâhîsi olduğunu belirtir.¹⁷⁰

7. { تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ } ”Melekler ve rûh O’na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.” (el-Meâric 70/4). Beğavî ve Seâlibî

163 Sirevân, bu ruhun Cebrail veya büyük bir melek olup o meleğin bir safta tek başına durduğunu, diğer meleklerin hepsinin ise diğer safta durduğunu belirtir. Bkz. Abdulaziz İzzeddîn Sirevân, *el-Mu’cemu’l-câmiu li garibi müfredâti’l-Kur’ân’i’l-Kerîm*, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Âlemîn, 1986), 172.

164 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an’i’l-Azim*, 6: 603; Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihi’l-gayb*, 20: 118; Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîli fi vucûhi’t-te’vil*, 3: 474; Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 3: 442.

165 Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî meâlimu’t-tenzil*, 5: 222.

166 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an’i’l-Azim*, 5: 219; Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihi’l-gayb*, 21: 197; Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 4: 11.

167 Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîli fi vucûhi’t-te’vil*, 4: 11.

168 Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîli fi vucûhi’t-te’vil*, 4: 71.

169 Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî meâlimu’t-tenzil*, 8: 63.

170 Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 5: 405.

burada zikredilen rûhun¹⁷¹ ittifakla Cebrâil olduğunu belirtmektedir.¹⁷² İbn Kesîr bu ayette geçen rûh kelimesinin Allah'ın yarattıklarından insana benzeyen fakat insan olmayan bir mahlûk olduğu rivayetini naklettikten sonra burada geçen rûh kelimesinden Cebrâil (as)'in kastedildiğini belirtmektedir.¹⁷³

8. { يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا } “Rûh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün, rahmânın izin verdiklerinden başkası konuşamayacak; konuşan da doğruyu söyleyecektir.” (en-Nebe' 78/38). Bu ayetteki rûh kelimesi hakkında âlimler arasında ihtilaf¹⁷⁴ bulunmakla birlikte Şa'bî, Saîd İbn Cübeyr ve A'maşonun Cebrâil olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁵

9. { تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ } “O gece melekler ve rûh, rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar.” (el-Kadîr 97/4). Bu ayette geçen rûh kelimesi hakkında birçok görüş olmasına karşın en tercih edilen görüşe göre burada zikredilen rûh kelimesinin Cebrâil¹⁷⁶ olduğudur.¹⁷⁷ Zemahşerî ve Se'âlibî de burada zikredilen rûhun Cebrâil (as) olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁸

10. { تَزَلَّ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ } “Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasin diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn indirmiştir.” (eş-Şuarâ 26/193). İbn Kesîr, İbn Abbas'ın, Muhammed İbn Ka'b'ın, Katâde'nin, Atiyye el-Afvî'nin, Süddî'nin, Dahhâk'ın, Zührî

171 Zemahşerî, burada zikredilen ruhun Cebrail (as) olduğunu, ayrıca meleklerin insanlar için hafaza melekleri olduğu gibi ruhun da meleklerin hafazası için yaratılan mahluk olduğunu belirtmektedir. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, 6: 206.

172 Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 8: 218; Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, 5: 482.

173 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 5: 220; Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 30: 123.

174 İbn Abbas ve Katade, Adem oğularının ruhları olduğunu, yine İbn Abbas'tan ve Mücahid'den gelen rivayete göre, bunların insan suretinde melek de olmayan insan da olmayan yiye içen Allah'ın mahlukatından bir mahluk olduğu belirtilmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 8: 309; Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 31: 25; Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, 5: 545; Zemahşerî, burada zikredilen ruhun yaratılış bakımından meleklerin en büyüğü, şeref bakımından en şerefli ve âlemlerin Rabb'ine en yakın olan melek olduğunu belirtmektedir. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, 6: 302.

175 Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 8: 317.

176 Bu “Ruh” ile Cebrail (a.s.), kastedilmektedir. Onun bu şekilde, diğer meleklerden ayrı olarak zikredilişi ise, son derece kıymetli oluşundan ötürüdür. Binâenaleyh Hak Teâlâ, “Bir kefedeki tüm melekler, bir kefedeki Cebrail (a.s) var” demek istemiştir. Bkz. Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 32: 34.

177 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 32: 34; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azim*, 8: 444; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 8: 491.

178 Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, 6: 410; Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, 5: 612.

ve İbn Cüreyc'in, zikredilen "Rûhulemin" in Cebrâil olduğunda ihtilaf etmediklerini belirtmektedir.¹⁷⁹ Beğavî de bu rûhun Cebrâil olduğunu zikretmektedir.¹⁸⁰

3.2. Kur'ân'da Rûh Kelimesiyle İsa'ya İşaret Edilen Yerler

1. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ { 1. "Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir rûhtur." (en-Nisâ 4/171). Bu ayette geçen rûh kelimesi,¹⁸¹ Allah (cc)'in Cebrâil ile gönderdiği İsa'nın rûhudur.¹⁸² Râzî, Hz. İsa'nın babanın nutfesinden tekevvün etmeyip, Cebrâil (as)'in üflemesinden meydana gelmesinden dolayı "rûh" olarak vasfedildiğini belirtir. Ayrıca Hz. İsa, dinî hayatları bakımından, insanların hayat bulmalarının sebebidir. Böyle olan herkes, "rûh" diye vasfedilir demektir.¹⁸³ Zemahşerî, burada geçen rûh kelimesini "Allah'ın Rûh'u" ve "ondan bir rûh" olarak tarif etmektedir.¹⁸⁴ Sirevân ise burada zikredilen rûhun Allah'ın verdiği hayat anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁸⁵

2. { وَالَّتِي أَحْصَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ } "İffetini korumuş olan kadını da an! Ona rûhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık." (el-Enbiyâ 21/91). Burada geçen rûhun¹⁸⁶ İsa'ya verilen hayat olduğu,¹⁸⁷ Allah (cc)'in emriyle Cebrâil (as)'in, Meryem'in elbisesinin cebinden İsa'nın

179 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, 6: 162; Sirevân, *el-Mu'cemu'l-câmiu li garibi müfredâti'l-Kur'an'i'l-Kerim*, 172.

180 Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 6: 128.

181 İbnu Ebi Hatim, bu ayetin tefsirinde geçen "kelime" kavramını, 'kelime isa olmadı fakat kelime ile İsa oldu.' şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca buradaki ruh kelimesi, ondan bir elçi ve muhabbettir. Ruh'un Allah'a izafe edilmesi ise onun şerefini belirtmek içindir. Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, 2: 478-479; Beğavî, buradaki ruhun diğer ruhlar gibi olduğunu, sadece fark olarak Allah (cc), bu ruhun şerefini belirtmek için kendisine izafe ettiğini söyler. Beğavî, ayrıca bu ruhun vahiy manasına geldiğini; Meryem'e müjdeyle, Cebrail'e üflemeyle, İsa'ya emrinden olmasıyla vahyedildiğini belirtmektedir. Bkz. Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 2: 314.

182 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, 2: 478-479.

183 Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebir ve mefâtihî'l-gayb*, 11: 116-117.

184 Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvili fi vucûhi't-Te'vil*, 2: 182.

185 Sirevân, *el-Mu'cemu'l-câmiu li garibi müfredâti'l-Kur'an'i'l-Kerim*, 171.

186 Ayrıca bu: "Meryem'e üfleme işini biz, ruhumuz vasıtasıyla yaptık" demektir. Rûh, Cebrail (a.s)'dir. Çünkü Cebrail (a.s), Meryem (a.s)'in yakasından üflemiş, o üfleme işi de onun, karnına varmıştır. Bkz. Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebir ve mefâtihî'l-gayb*, 22: 218.

187 Râzî bu ayetin "Biz, o ruhu, Meryem (as)'daki İsa (a.s)'ya üfledik. Yani: "İsa (as)'yı Meryem'in karnında dirilttik, hayat verdik." anlamına geldiğini söylemektedir. Bkz. Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebir ve mefâtihî'l-gayb*, 22: 218; Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, 2: 162.

rûhunu üflediği ve bu üflemeyle birlikte İsa'nın Meryem'in karnında oluşarak hayat sahibi olduğubelirtilmektedir.¹⁸⁸

3. { وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا } "İmrân kızı Meryem'i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona rûhumuzdan üfledik." (et- Tahrîm 66/12). Bu ayetteki zikredilen rûhun Cebrâil vasıtasıyla İsa'ya verilen rûh olduğu,¹⁸⁹ "Ona, elbisesinin deliğinden (yakasından) rûhumuzdan üfledik" ifadesine, "sayesinde bedenlerin hayat bulduğu şeyi (yani rûhu), onda yarattık" manası da verilmiştir. Ayetteki, (ona) zamiri, "İsa'da" manasıdır. "Üfleme" ile yapılan teşbih de şöyle izah edilir: Rûh, o kimsede yaratıldığında, tıpkı bir rüzgârın, bir nefesin birşeyi doldurup şişirmesi gibi, bedeninin tamamına yayılır. Bu teşbihin; tıpkı bir rüzgâr gibi, rûhunun hızlı bir biçimde bedene girmesi yüzünden yapıldığı da söylenmiştir.¹⁹⁰

3.3. Kur'an'da Rûh Kelimesinin Allah (cc)'a İzafe edildiği Yerler

1. { فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ } "Onun şeklini tamamladığım ve ona rûhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın." (Hicr 15/29). Râzî, bu ayette Allah'ın zatına¹⁹¹ izafe ederek zikrettiği rûhunun,¹⁹² nefh yani üflemeyle havayı, bir cismin boşluğuna kaydırmak, akıtmak anlamı taşıdığını, bu lafzın zahirinin rûhunun hava ve rüzgâr gibi birşey olduğunu hissettirdiğini, yoksa burada onun üflendiğini söylemenin doğru olamayacağını belirtmektedir.¹⁹³

2. { ثُمَّ سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي وَجَعَلْتُ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْعِدَّةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ } "Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve rûhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" (es-Secde 32/9). Bu ayette geçen rûh kelimesinin Allah'a izafe edilmesi¹⁹⁴ hakkında Râzî, Cenâb-ı Hak "Ona rûhun-

188 Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzîl*, 5: 353.

189 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azîm*, 8: 172.

190 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 30: 50.

191 Se'âlibî, burada mahlukun ve mülkün, Hâlık'a ve Malik'e izafe edildiğini belirtmektedir. Bkz. Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, 3: 400.

192 Beğavî, ruhu insanın onunla hayat bulduğu latif bir cisim olarak tarif eder. Bkz. Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî meâlimu't-tenzîl*, 4: 398.

193 Râzî, *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 19: 186.

194 Râzî, Hıristiyanlar Allah'a yalan uydurarak, "İsâ, rûhullahdır; o halde O'nun oğludur" diyorlar; halbuki onlar, "ve insana ruhundan üfledi..." ifadesinden hareketle, her insanın Allah'ın ruhundan olduğunu anlayamıyorlar. Ayetin bu ifadesi, O'nun mülkü olan ruhundan" demek olup, tıpkı bir kimsenin, "Evim, kölem..." demesi gibidir. Cenâb-ı Hak, İnsana, cisiminden verdiğini söylememiştir. Çünkü şeref, rûh ile dir. Cisimle değil. Böylece Cenâb-ı Hak, rûh üflemeden kaynaklanan işitme, görme ve bilme gibi şeyleri, cisme değil de, ruha nisbet etmiştir demektedir.

dan üfledi” manası vermektedir. Buradaki rûh kelimesinin, Allah’ın zâtına nisbet edilmesi, tıpkı beyt-ev kelimesinin Allah’a izâfe edilip de “Beytullah Allah’ın evi” denilmesi gibi, şerefleştirmek için olduğunu¹⁹⁵ söylemektedir. Se’âlibî buradaki rûhun Allah’a izafe edildiğini yaratılanın yaratana izafe edilerek (yaratan) belirtilmektedir.¹⁹⁶ demektedir.

3. { فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ } “Ona tam şeklini verip rûhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.” (es-Sâd 38/72). Râzî, bu ayette zikredilen rûhun; cevheri şeffaf, nûrânî, elementleri ulvî ve cevheri kudsî olan birtakım maddelerden ibaret olup bunun bedende tıpkı ışığın havada, ateşin de kömürdeki nüfuz ve hareketi gibi hareket edip ona sirayet ettiğini, rûh hakkında ancak bu kadar bilginin olabileceğini ama üfleyişin nasıl yapıldığının ise ancak Allah Teâlâ tarafından bilinebilecek şeylerden olduğunu¹⁹⁷ söylemektedir. Bu ayetteki rûh kelimesi de Allah’a izafe edilmiştir.

4. { وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا } “Sana rûh hakkında soru sorarlar. De ki: “Rûhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.” (el-İsrâ 17/85). İbn Kesîr, bu ayetin tefsirinde Hz. Muhammed (sav)’e Yahudilerden bir grubun gelerek rûhtan sormaları üzerine buna cevaben bu ayetin indiğini, rûhun ne olduğu bilgisinin ise ancak Allah (cc)’a ait olduğunun bildirildiğini¹⁹⁸ belirtmektedir. Zemaşerî, zikredilen rûh kelimesinin hayat olduğunu, ayrıca onun Cebrâil olduğu rivayetini de nakletmektedir.¹⁹⁹ Beğavî, burada zikredilen rûhun Hasan ve Katâde’ye göre Cebrâil olduğunu, Ali’ye göre yetmiş bin yüzü, her yüzünde yetmiş bin lisanı olan ve bu lisanıyla Allah’ı tesbih eden bir melek olduğunu, Mücahid’e göre insan suretinde eli, ayağı ve başı olan yemek yiyen; insan da melek de olmayan bir varlık olduğunu belirtir.²⁰⁰ Se’âlibî, burada zikredilen rûhun ismi cins olduğunu ve bunun en doğru görüş olduğunu, bu kelimenin müşkil olup tefsirinin olmadığını belirtir.²⁰¹ Bu ayette iki defa rûh kelimesi zikredilmekte ve ikinci defa zikredilişinde ise Allah (cc)’a izafe edilmektedir.

Bkz. Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihi’l-gayb*, 25: 175.

195 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihi’l-gayb*, 25: 175.

196 Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 4: 327.

197 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihi’l-gayb*, 24: 227-228.

198 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an’i’l-Azim*, 5: 113.

199 Zemaşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvili fi vucûhi’t-te’vil*, 3: 548.

200 Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî meâlimu’t-tenzil*, 5: 125.

201 Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 3: 494.

3.4. Kur'an'da Rûh Kelimesinin Vahiy Anlamında Kullanıldığı Yerler

1. { يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ } “Allah, ‘Benden başka tanrı olmadığı hususunda insanları uyarın ve bana saygıda kusur etmeyin!’ hükmünü bildirmeleri için kullarından dilediğine, emri uyarınca vahyi taşıyan melekler indirir.” (en-Nahl 16/2). İbn Kesîr ve Râzî, bu ayetteki rûh kelimesinin vahiy anlamında kullanıldığını belirtmektedir.²⁰² Zemahşerî, zikri geçen rûh kelimesinin cehaletle ölen kalpleri vahiyyle diriltmek ve dinde rûhun bedendeki yerini tutan şey anlamını taşıdığını belirtir.²⁰³ Beğavî, rûhun, kalplerin kendisiyle dirildiği vahiy olduğunu belirtir.²⁰⁴ Seâlibî, zikredilen rûhun Mücahid'e göre nübüvvet, İbn Abbas'a göre vahiy, Katâde'ye göre rahmet ve vahiy, Rabi İbn Enes'e göre Allah'ın bütün kelimasının rûh olduğunu söylemektedir.²⁰⁵

2. { رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ } ”O'nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir.” (el-Mu'min 40/15). İbn Kesîr, bu ayetteki rûh kelimesinin vahiy anlamında kullanıldığını belirtmektedir.²⁰⁶ Râzî, âlimlerin bu ifadeye geçen rûh kelimesiyle neyin kastedildiği hususunda ihtilaf ettiklerini, doğru olanın ve bununla murad edilen mananın “vahiy” olmasıdır demektedir.²⁰⁷ Beğavî, rûhun, kalplerin kendisiyle dirildiği vahiy olduğunu belirtir.²⁰⁸ Se'âlibî, rûhun, Dahhâk'a göre Kur'an vahiy, Katâde'ye ve Süddî'ye göre nübüvvet, Zeccâc'a göre ise insanların onda hayat bulduğu herşey; buna göre her hidayette olan diri, her dalalette olan ölüdür dediğini²⁰⁹ belirtir.

3. { وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ } ”İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir rûh (Kur'an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erdirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin.” (eş-Şûrâ 42/52). İbn Kesîr, bu ayette geçen rûh²¹⁰ kelime-

202 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, IV, s. 556; Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 19: 224.

203 Zemahşerî, *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, 3: 422.

204 Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 5: 8.

205 Se'âlibî, *Tefsiru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'an*, 3: 410.

206 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, 4: 556.

207 Râzî, *Tefsiru'l-fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsiri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, 27: 45.

208 Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 7: 143.

209 Se'âlibî, *Tefsiru's-Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'an*, 5: 108.

210 İbn Manzur, ruh kelimesinin insanların yaşayıp uygulamaları için Cibril'in indirdiği “dini hükümler” olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1768; Beğavî, burada zikredilen ruh kelimesinin, İbn Abbas'a göre nübüvvet, Hasan'a göre rahmet, Süddî ve Mukatil'e göre vahiy, Kelbî'ye göre kitap, Rab'î'ye göre Cebrail, Malik İbn Dinar'a göre ise Kur'an anlamına geldiğini belirtir. Bkz. Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî meâlimu't-tenzil*, 7: 201.

sinin vahy anlamında kullanıldığını belirtmektedir.²¹¹ Çünkü Cenâb-ı Hak, peygamberlerine olan vahyinin kısım ve keyfiyetlerini beyan edince, “işte biz, sana da böylece emrimizden bir rûh vahyettik.” buyurmuştur ki, buradaki “rûh” kelimesiyle, Kur’ân kastedilmiştir. Kur’ân’a “rûh” vasfı, cehalet veya küfür ölümlerine karşı hayatı sağladığı için verilmiştir demektir.²¹² Seâlibi, bu ayetteki rûh kelimesinin Kur’ân ve şeriâtın hidayeti anlamında olduğunu cesedin rûhla hayat bulduğu gibi beşerin ve âlemin de vahiyle hayat bulduğu için vahyin, rûh diye isimlendirildiğini söylemektedir.²¹³

Yukarıda “rûh”, “Rûhulkudûs”, “Rûhulemin” ile ilgili zikredilen ayetlerden özellikle birinci gruptaki ayetlerde görüldüğü üzere kastedilenin Cebrâil (as) olduğu anlaşılmaktadır.

4. Kur’ân’a Göre Rûhulkudûs’ün Görevleri

Kur’ân’da geçen ayetlere göre Rûhulkudûs’ün, Meryem’e gelerek İsa’yı müjdeleme,²¹⁴ ona İsa’nın rûhunu üfleme,²¹⁵ İsa’yı,²¹⁶ ve müminleri destekleme,²¹⁷ Allah (cc)’ın gönderdiği Kur’ân’ı (vahyi) indirme,²¹⁸ miktarı elli bin yıl olan bir günde göğe yükselip çıkma,²¹⁹ Kadir gecesinde rablerinin izniyle her bir iş için inme,²²⁰ buluşma (kıyamet) günü hakkında uyarıda bulunma²²¹ ve kıyamet günü Rahmân’ın huzurunda saf tutarak durma²²² görevlerinin olduğu zikredilmektedir.

Sonuç

Yeni Ahit’e göre kutsal rûh, Tek Tanrı’nın bir tek cevherde üç benliğini birleştiren teslis inancındaki üçüncü uknumu (unsuru), tek cevherde toplanmış üç ilâhın üçüncüsü, Baba’dan çıkan hakikat rûhu, Baba ile Oğul’un ayrılmaz bir parçasıdır. O, hem Tanrı’nın hem de Mesih’in rûhudur. İsa Mesih’in göğe yükselişinden sonra Tanrı ile insan arasındaki irtibatı devam ettiren, peygamber ve elçilere konuşan,

211 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an’i’l-Azim*, 4: 556.

212 Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehiru bi’t-tefsîri’l-kebîr ve mefâtihi’l-gayb*, 27: 191; Sirevân, *el-Mu’cemu’l-câmiu li garîbi müfredâti’l-Kur’an’i’l-Kerîm*, 171.

213 Se’âlibî, *Tefsîru’s-Se’âlibî bi’l-cevâhiri’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’an*, 5: 168-169.

214 Meryem 19/17.

215 el-Enbiyâ 21/91; 66/12.

216 el-Bakara 2/87; el-Bakara 2/253; el-Mâide 5/110.

217 el-Mücâdele 58/22.

218 el-Nahl 16/102; eş-Şuarâ 26/153.

219 el-Meâric 70/4.

220 el-Kadîr 97/4.

221 el-Mu’min 40/15.

222 en-Nebe 78/38.

insanları doğru yolda eğiten Allah'ın Rûh'udur. Yeni Ahit'e göre kutsal rûh, başmelek Cebrâil değil, Allah'ın kendi rûhudur (rûhullah). O da Baba gibi ezeli-ebedir. Kutsal rûh, yaratılmış bir varlık olmayıp Tanrı'nın kendi Rûh'u ve Tanrı'yla bir olup, Tanrı'yla özde bir olandır.

Kutsal rûh, İsa'nın insanlığı kurtarmak için dünyaya gönderildiğinin hissedilmesini ve İsa'ya ulaşılabilmesini gerçekleştiren, Hıristiyanların tevbe etmeleri için günahlarını görmelerini sağlayan, şeytana karşı durabilmesinde insanlığa yardım eden, inanan bir Hıristiyana aracılık yaparak nasıl dua etmesi gerektiğini öğretmek suretiyle onun dualarına yaşam verici özellikler ekleyerek düzenleyen, Mesih'in kurtuluş hizmetini alarak inananların yaşantısına uyarlayan ve inananlara bunu bildiren, İsa'yı yücelterek Âdem'in işlediği günahla düşmüş olan insanlığı İsa Mesih'teki Tanrı benzeyişine yükselten ve İsa'nın yaptıklarını inananların yaşantısına uyarlayan, İsa'nın yaptıklarını kendisinden sonra devam ettiren, Mesih'e kendisi tanıklık ettiği gibi inananların da tanıklık etmesini sağlayan, Sonsuz Krallık'taki yaratılışı gerçekleştirecek olan Tanrı'nın bir unsurudur.

Kur'an'da geçen ayetlerdeki "rûh", "Rûhanâ", "Rûhullah", "Rûhulkudüs" ve "Rûhulemin" kavramlarının anlamları hakkında İslam âlimleri arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte genel görüş olarak bu kavramlarla murad edilen mananın Cebrâil (as), olduğudur. Cebrâil (as), Hz. İsa'dan başka peygamberlere de geldiği halde, "Onun Rûhulkudüs ile desteklenmesi" (Bakara, 2/87), ilâhî ifadesiyle, diğer peygamberlerden hiçbirisine tahsis edilmeyen Rûhulkudüs ile desteklenmenin sadece Hz. İsa'ya tahsis edildiği belirtilmektedir. Çünkü Cebrâil'in Hz. İsa'yla başka türlü bir ilişkisi vardır ki diğer peygamberlerde bunun benzeri yoktur. Hz. Meryem'e onun doğumunu müjdeleyen Cebrâil'dir. Hz. İsa onun nefhi (üflemesi) ile doğmuş, onun terbiye ve desteğiyle büyümüş, her nereye gittiyse beraberinde gitmiştir. Nitekim Kur'an'da "Ona rûhumuzu gönderdik, o rûh ona beşer şeklinde şekillenip göründü." (Meryem, 19/17) buyrulmuştur. Ayrıca yahûdilerin Hz. İsa ve annesi Meryem hakkında onların kudsiyetlerine iffet ve ismetlerine, aykırı sözler söylemelerine ve iftiralarına karşı Hz. İsa'yı tenzih etmek için bu te'yid, özellikle söz konusu edilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz bilgilerde de görüldüğü üzere Yeni Ahit'te geçen kutsal rûh kavramı, teslisin üçüncü uknumu olan Tanrı'nın bir unsuru anlamına gelmektedir. Kur'an'a göre ise "rûh", "Rûhanâ", "Rûhullah", "Rûhulkudüs" ve "Rûhulemin" kavramları Allah'ın rûhu olup Cebrâil (as) anlamına gelmektedir. Buna göre Yeni Ahit'teki kutsal rûh kavramı ile Kur'an'da geçen Rûhulkudüs kavramının aynı anlama gelmeyip farklı anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulkâî, Muhammed Fu'ad. *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire-Beyrut: yy., 1364/1945.
- Adam, Baki. *Yahudilik ve Hristiyanlık açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*. 1. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Atâurrahîm, Muhammed. *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*. İstanbul: İnsan Yayınları, Acar Matbaacılık, 1985.
- Aydın, Mehmet. *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları/162, 2005.
- Beğavî, Muhyî's-Sünne Ebî Muhammed El-Hüseyin İbn Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî Meâlimu't-tenzîl*. Tahric ve thk. Muhammed Abdullah Nemir - Osman Cuma Humeiryiye - Süleymân Müslim El-Harş. Riyâd: Dâru Tayyib, h. 1409.
- Cobb, Rev. Donald. *Kutsal Rûh-II*. Trc. Batur Alp Bal. İstanbul: Anadolu Ofset, 1. Baskı, 2005.
- Dolapönü, Hanna. *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*. Mardin: Hikmet Basımevi, 1952.
- Ekinci, Lütfî – Gilchrist, John. *Evet, Kitab-ı Mukaddes Tanrı Sözüdür!*. İstanbul: Müjde Yayıncılık, 1993.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 3. Baskı, 1979.
- Gabriel, Nikola Yakub. *Din Alimleri Tartışıyor*. İzmir: Sevgi Yayınları, 2000.
- Hakkı, İsmail. *Hristiyanlık ve Müslümanlık*. İstanbul: Türkiye Matbaası, 1935.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail İbnü Ömer. *Tefsîru'l-Kur'an'ı'l-Azim*. Thk. Sami İbnu Muhammed. Riyad: Dâru Tayyibe, 2. Baskı, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, h.1119.
- İbn Zekerîyya, Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. Thk. Abdusselâm Harun. Beyrut: Dâru'l-Fikr, İkinci Baskı, 1399/1979.
- İncil, Müjde. *İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2014.
- İncil, Müjde. *İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 1991.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin İbn Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râğib. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Seyyid Geylânî. Kahire: Dâru'l-Meymeniyye, h. 1324.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Matbaacılık ve Tic. İşl., 2008.
- Karataş, İsa. *Gerçekleri Saptıranlar*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1. Baskı, 1996.
- Kazıcı, Ziya. *Kur'ân'ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971.
- Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit), United Bible Societies – European Prodoktion Fund D 7000, Stuttgart, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1991.
- Ma'lûf, Lüvis. *El-Müncid fi'l-lugati ve'l-A'lâm*. Beyrut: Matbaatu'l-Katolik, 2010.
- Müller, M. William. *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları Gerçeğin İzinde*. Trc. Suna Sözer. İstanbul: Anadolu Ofset, 2007.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîru'l-fahri'Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*. Lübnan/ Beyrut: Dâru'l-Fikr, Birinci Baskı, 1401/1981.
- Se'âlibî, Abdurrahman İbn Muhammed İbn Mahlûf Ebî Zeyd. *Tefsîru's- Se'âlibî bi'l-cevâhiri'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*. Thk. Abdulfettâh Ebû Sünne. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Birinci Baskı, 1418/1997.

- Sirevân, Abdulaziz İzzeddîn. *el-Mu'cemu'l-câmiu li garîbi müfredâti'l-Kur'an'î'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Âlemîn, Birinci Baskı, 1986.
- Taşpınar, İsmail. *Hacı Abdullah Petrici'nin Hıristiyanlık Eleştirisi*. İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, Seçil Ofset Matbaacılık, 2014.
- Watt, Montgomery W.. *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*. Çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, t.y.
- Woodhead, Linda. *Hıristiyanlık*. Çev. Sevdâ Çalışkan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Birinci baskı, 2006.
- Zeccâc, Ebî İşhâk İbrâhîm İbn's-Serî. *Meânî'l-Kur'an ve meânîhi*. Şerh ve thk. Abdu'l-Celîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1. Baskı, 1408/1988.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbnu Ömer. *el-Keşşaf hakâiku kavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvili fî vucûhi't-te'vil*. Thk. Adil Ahmed Mevcûd - Ali Muhammed Muavvid. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.